

KARACS ZSIGMOND

Karácsony Sándor szerepe az ifjúsági mozgalomban

Mágnesember, így nevezte Karácsony Sándort Németh László. Lankadatlan munkakedve, szervezőkészsége, mozgékonyága /világháborús sebesülése miatt két bottal járt/, pedagógiai munkásságának hatása a száműzetésének negyven éve ellenére, napjainkban is ellenállhatatlan vonzást gyakorol. Ma nevével jelzett alapítvány, civil szerződések, iskolák működnek. A közelmúltban Karácsony Sándor termet avattak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Konferenciákat rendeznek, előadásokat tartanak róla. Munkásságát ismertető kiadványok mellett műveit is újból megjelentetik. A két háború közötti ismertségére jellemző, hogy az Amerikából Sándor bácsinak Európába címzett levelet is megkapta, erről Lükő Gábor számolt be. A fordulat évében, hogy a kissé kedveskedően sandristáknak nevezett híveit lehetetlenné tegyék, tanait kiszorítsák a közéletből és a közoktatásból, megyénként pedagógiai értekezleteket hívtak össze. Egyik tanítványa, Morvay Péter a honismereti mozgalom szülőatyja, 1977-ben Karácsony Sándorról emlékezve ölelt keblére és fogadott szoros barátságába. Óriási segítséget adott bibliográfiája összeállításához – akikkel összeismertetett, mindnyájan a legnagyobb készséggel álltak rendelkezésemre. Karácsony Sándor munkatársa volt Bárdos Lajosnak, a Kodály Zoltán előszavával hét kiadást megért *101 magyar népdal* megjelentetésében. Bárdos Lajos segítőkészségére jellemző, hogy az 50 évvel előbb egyik barátjának dedikált első kiadást visszakérte számomra, hogy minél teljesebb és pontosabb lehessen az általa oly nagyra becsült Karácsony Sándor munkáiról készülő bibliográfia.

fia. De ki is volt Karácsony Sándor, és mi volt a szerepe a hazai ifjúság körében?

„Tudom, hogy mindenki magyar, aki magyarnak érzi magát. Ezt mondom magamnak és nem másoknak, s mindjárt meg is nyugtatom magamat. Magyar vagyok. Karácsony Zsigmond fia (...) A többi őszám is mind református, nemes, magyar vér. (...) E tekintetben mindenki más is lehet magyar, de én nem lehetek nem magyar. (...) Másfajta embert, mint magyart 18 esztendő koromig nem is láttam. Szülőfalum lakossága is magyar, kuriális nemes és református” – írta Karácsony Sándor. 1891. január 10-én született, Földesen. Eleit Csökmön találjuk: 1591-ben Boldizsár és fiai szerepelnek a török defterben. Ezek közül hárman kapják 1606. november 14-én Bocskai István magyar nyelvű – emiatt ritka – címeres nemeslevelét, csökmei előnévvel. 1618-ban Bethlen Gábortól kapott a család adománylevelet, gáborjáni és szentpéterszegi birtokaira, 1688-ban Berettyóújfaluban éltek, itt vették fel őket az 1754/55-ös országos nemesi összeírásba. 1767-ben Máté özvegye férjhez ment Földesre, három árva fiát is magával vitte. Bálint káplár volt az utolsó nemesi felkelés szabolcsi lovas ezredében. 1847-ben a család 12 tagját látjuk a földesi nemesi összeírásban. Gábor 1848/49-ben a Württemberg huszárezred hadnagya. Az 1850-ben született Sándor Budapest VIII. kerületének rendőrkapitánya, nemzetközi hírű detektív. Az orvos fia, Mihály – szerepel a röntgensugár kutatás mártírjainak müncheni emlékoszlopán – Karácsony Sándor unokatestvére.

Karácsony Sándort szülőhelye társadalmi és nevelési hagyományai a másik ember tiszteletére ösztönözték és jelentős befolyással voltak életútjára. Ahogy írja: „Olyan református elemi iskolában kezdtem tanulni, amely 1848-ig hat gimnáziumi osztályu partikulája volt a debreceni kollégiumnak. Édesapám is a debreceni kollégium deákja volt. (...) A debreceni kollégium neveltje vagyok magam is. (...) Fizikailag és szellemileg egyformán magyar levegő vett körül születésemtől fogva legfogékonyabb éveim hosszú során keresztül mindvégig. Ez a magyar levegő sok minden egyéb alkotó elemén kívül jellegetesen negyvennyolcas levegő volt, más világba így a tudva léptem, hogy ajánlatos vigyázni. (...) Talán sohasem lettem volna pedagógus, ha már a földesi elemi iskolában két áldott nevelői lelkületű tanítóm nem lett volna: Papp Im-

re és Vincze József.” A debreceni kollégium Ifjúsági Gyülekezetének presbitereként a társaiért való felelősség is a véérébe ivódott. Az érettségi utáni kötelező egyéves önkéntesi szolgálat után, 1911-től a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanul, közben Genfben, Münchenben, Bécsben és Grazban vendéghallgató, valamint néplélektani gyűjtőmunkát végez szülőhelyén és környékén.

Az első világháború elején, 1914. július 28-án a kelet-galiciai front-ra kerül, előléptetik tartalékos hadnaggyá, majd november 20-án súlyosan megsebesül. Betegszabadsága után 1915 decemberétől mährisch-weisskircheni katonai főreáliskolában, majd az ottani lovassági hadapródiskolában tanít. Előléptetik főhadnagynak, 1917-ben áthelyezik a kassai katonai főreáliskolába. Súlyos hadirokkantként nyugálmományba kerül. 1918 augusztusában megkapja tanári oklevelét és áthelyezik a kassai állami főreáliskolába. A cseh megszállás alatt fizetést sem kapott. 1919 nyarán a Közoktatásügyi Népbiztosságon a nyolc osztályos általános iskola megvalósításáért dolgozott Nagy László mellett. Innen a budapesti tankerületi főigazgatóságra kerül. Végül a VIII. kerületi Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós főgimnáziumban lesz tanár. Lengyel Miklós igazgató rábízta azt az első osztályt, ahol a fia is tanult. Karácsony Sándor húsz év múltán így emlékezett: *„Megéreztem akkor kapott tanítványaimon vízionárius erővel, hogy nyolc esztendőre szólok, belesodródtam a Keresztyén Ifjúsági Egyesületi munkába és a Cserkészmozgalomba.”* De maradjunk még egy kicsit a diákjainál. Amikor először belépett az osztályba 62 rémült szempár meredt rá: Szeretni tessék bennünket egy kicsit, tanár úr, kérem szépen – olvasta ki belőlük. *„Tanítson és neveljen is bennünket. Elkiáltottam magamat amúgy a tartalékos tiszt hangomon: Csönd! Csakhogy nagyon sok örömbé és még több fájdalomba került, míg a szívbeszédét megtanultam érteni.”*

„Isten abban az esztendőben rám bízta maradék Magyarországgal jövendőjének aranykapukulcsát” – írta Karácsony Sándor az egy tanár és egy osztály történetét feldolgozó *A csucsai front* című kulcsregényében. Diákjai, kikhez a következő évfolyamból legtöbben csatlakoztak, életük végéig nem feledték, azok sem, akik a politika vargabetűi által bekövetkezett nehéz időkben elárulták, mint Mátrai László, vagy Bóka László. A többiek, ha titokban is kellett tartani, egymás között jó emlékezetük-

ben őrizték, addig, míg ismét nyíltan lehetett munkásságáról beszélni és írni – miközben elszólásaikkal a környezetükben felnövő tanulóifjúság körében érdeklődő és követő híveket szereztek. Lehetetlen a tanítványait és a hozzácsatlakozókat felsorolni. Nagyon találóak Németh László sorai: „*a szellemi nemzés, mellyel ő ezt a nagy családot megteremtette jobban rajt hagyta a nyomát a fiakon s lányokon vérszerinti apjukénál.*” Csak mutatóba említek néhány nevet a szellemi életünk kiválóságai közül, akik hozzá tartoztak: Lükő Gábor, Morvay Péter, Vajda László, Gogolák Lajos, Vargha Balázs, Varga Domokos, Képes Géza, Kulin György, Móricz Virág, Weöres Sándor, Antalffy Gyula, Dömötör Tekla, Szobotka Tibor, Gunda Béla, Szathmáry Lajos.

Mivel Karácsony Sándor párhuzamosan és esetenként egymásból kinövő több hazai ifjúsági szervezetben munkálkodott kénytelenségből az időrendhez csak a belépési időpontjával ragaszkodom. A keveredések elkerülése érdekében a különféle szervezetekről lehetőleg egymás után írok. A témához kötődő Magyar Ifjúság című munkája 1946-ban jelent meg.

Karácsony még 1919 végén ismerkedett meg Megyericsy Bélával és általa bekapcsolódott a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) munkájába. Ezáltal lehetővé vált, hogy a diákjain túl a protestáns ifjúság más rétegeivel is szoros kapcsolatba kerüljön, inasokkal, iparos legényekkel, kereskedősegédekkel és más középiskolák tanulóival, valamint főiskolásokkal, egyetemistákkal. Szorgos munkája elismeréseként előbb nemzeti titkárként, majd ügyvezető elnökként tevékenykedett, végül az YMCA (Young Men's Christian Association – Keresztyén Ifjak Egyesülete) világbizottsági tagja lett. 1927 és 1939 között megszakitásokkal hét évig szerkesztette folyóiratukat, a Magyar Ifjúságot. 1938 pünkösdjén a brünni YMCA konferencián 2000 ifjú előtt beszélt az együttműködés fontosságáról. 1939-ben a politika radikalizálódása miatt kilépett a hazai KIE-ből, azonban világbizottsági tagságát a háború végéig fenntartják, mert a YMCA nem fogad el más magyar tagot. Majd 1945-ben ismét a KIE elnöke – 1946-ban a tanítványai, Victor János és Kondor Imre a kormánybiztosai az 1950-ben működését felfüggesztő KIE-nek.

A nagybecskereki gimnázium 1909-i értesítőjében találkozunk először Baden-Powel elveinek magyar fordításával. A cserkészmozgalom

kezdeti lépéseit, mely protestáns és katolikus szervezésben egyszerre indult, a háború nehezítette. Karácsony Sándor 1920 februárjában lépett be a KIE-ből kinövő 1. számú BKIE cserkészcsapatba, ez volt a Szilassy Aladár és Victor János által szervezett első hazai cserkészcsapat. 1921-től 1930-ig már a Magyar Cserkészszövetség társelnöke, a 2. számú piarista cserkészcsapat vezetőjével Sík Sándorral, majd Witz Bélával. A Tavaszmező utcai diákjait az 1920-as nyári szünetben és később többször is, a kiéhezett Budapestről több hétre szülőfalujába vitte, megbeszélve a helyi rabbival azt is, hogy az ortodox gyerekei kóser ellátásban részesüljenek. Az 1. számú cserkészcsapathoz fűződve Földesen, Karácsony Sándor pátriájában pedagógiai kísérletekbe fogtak, nekivágtak a falu felfedezésének és támogatásának. Határozottan Ady, Bartók, Kodály, Móricz, a folklór és az etnográfia nyomán haladtak. Az igazi népdalt is szinte csak ők ápolták. 1923-tól megindítja a regösmozgalmat. Később a hazai regöscserkészlet mindenese, vezetője is egyik tanítványa, Morvay Péter lett. A vele folytatott beszélgetésekből is tudom, hogy Földesen többször találkozott a Felvidékről nagyszülei látogatására érkezett Boross Zoltánnal. Boross alapító tagja volt a felvidéki regöscserkész Szent György Körnek, amiből Balogh Edgár vezetésével kinőtt a Sarló. Karácsony Sándor természetesen publikált a Szent György Kör orgánumbába, a losonci Mi Lapunkba is. Ellátta irodalommal a hazai cserkészletet, 1930-ban megjelent a Regös Káté, még egyszer említtem a 101 magyar népdal-t. 1934-ben nemcsak a társelnöki tisztségének mondott búcsút, hanem a szövetségből is kilépett – nem volt hajlandó különbséget tenni a zsidó cserkészek hátrányára. A cserkész táborozásokon sajátítja el sok társával együtt Morvay Péter a népi kultúra szeretetét és ivódnak sejtjeibe a honismeret alapjai. A cserkészek többször előadták a számukra írt darabjait, tanulságként a népi kultúra elsajátításához. Egy másik cserkésze az iparoslegény Jánosi Sándor is országos hírű vezető lett. 1945 után Rákosi Mátyás még Karácsony Sándort tartja a legalkalmasabbnak a magyar ifjúság nevelésére, de 1946 nyarán Rajk László felosztatja a Magyar Cserkészszövetséget. Karácsony Sándor még tesz egy kísérletet: augusztusban megalakítja és elnöke lesz a Cserkészfiúk Szövetségének, de 1948-ban már le kell mondania és kénytelenségből támogatja az Úttörő Szövetséggel való egyesülést, hogy a gyerekek ne kallódjának el.

1922-től a MEKDSz-ben, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetségben is dolgozik Karácsony Sándor. Még ugyanabban az évben átveszi lapjuk, Az Erő szerkesztését, melyet 10 évig a neve fémjelez. Az ítések szerint a korszak legszínvonalasabb diáklapja. Karácsony hallatlan népszerűsége a politikai, vagy magánérdekek, a közéletiség megnyilvánulásaként, ellenérzéssel találkozott. Azonban különösen az ifjúság tartotta megfellebbezhetetlen tekintélynek. Az Erő szerkesztésébe bevonta a diákokat, mindenhol megjelent, ahol szükség volt rá. Mozgáskorlátozottsága ellenére évről-évre járta az országot, csak az 1927/28-as tanévben 52 középiskolát látogatott meg. Rovatai, a Csittvári Krónika, az Új rákosi országgyűlés rovatai kedvencei voltak ifjú szerzőinek. A már felsoroltakon túl nagyon sok ifjú tehetség itt tette első szárnypróbálgatásait. A felnőttek is szívesen tették közzé írásaikat, így Áprily Lajos, Németh László, Reményik Sándor, Földessy Gyula, Erdélyi József, Vajthó László, Komáromi János, Fehér Gábor, hogy csak néhányukat említsem.

Diákkalendáriumot adott ki Akkumulátor címmel, melynek rovatai ifjú olvasói testi-lelki épülését és ápolását szolgálták.

1932 és 1935 között Karácsony Sándor a Diákvilág szerkesztője. 1935-ben megjelenik az Erő – csak egyetlen száma, mert német és olasz követelésre betiltják. Egy évre rendőri felügyelet alá helyezik. 1939 és 1944 között a Pro Christo címen szerkeszti a MEKDSz lapját. 1941 és 1944 között a szövetség elnöke, míg 1949 után ez is a többi civil szerződés sorsában osztozik.

Tagja az SDG (Soli Deo Glória) református ifjúsági mozgalomnak, mely a Kabai Márton Körrel közösen 1943-ban is megrendezte a Szárszói Konferenciát, Püski Sándor áldozatos munkájával. A konferencián népes ifjú hallgatóság közepette összecsapott a jobb- és baloldal, illetve a harmadik út nézetrendszerre. Karácsonyt inkább ez utóbbihoz, az úgynevezett népi mozgalomhoz tartozónak szokták számítani. Előadása, a „Magyar nevelés”, egyik meghatározó és népszerű epizódja volt a konferenciának Mivel szabadon beszélt, nem jelent meg az összefoglaló kötetben, csak pár hónappal később, külön füzetben. Politikai eszmei megfontolásokból az 1990 előtt megjelent kötetből is kihagyták az előadását, majd csak az ötvenéves megemlékezésekre újból kiadott jubileumi kiadás válhatott teljessé. (1993 nyarán Szárszón, majd a Politika-

tudományi Intézetben Kanyar József felkérésére előadásban próbáltam Karácsony Sándor szerepét, személyiségét megközelíteni.)

1945-ben még azt írják róla, hogy a demokrata nevelésnek legfőbb képviselője már a múltban is Karácsony Sándor volt. Természetesnek tűnik tehát, hogy 1946-ban a MADISz (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) elnökévé választották. Még részt vett a sok vihart kavart Bibó-vitában – aztán 1948. március 15-én a MADISz is befejezte működését.

1945-ben a VKM (Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium) rendeletére megalakult az Országos Szabdművelődési Tanács, mely az ifjak és felnőttek iskolán kívüli művelődését kívánta szolgálni, elnöke Karácsony Sándor. A változó idők szellemének megfelelően folyóiratukat Új Szántásnak hívták, melynek 1947-ben és 1948-ban szintén szerkesztője volt. Az egyre erősödő ideológiai harcban fokozódó erősségű bírálatokat kellett elviselnie, végül 1950-ben az OSzT-vel együtt Karácsony Sándor elnöki pozíciója is elenyészik.

A teljesség igénye nélkül említek még néhány epizódot Karácsony Sándor életútjából. 1924 decemberében vette feleségül Szalay Terézt a Keresztyén Leányegyesület itthon és a nemzetközi életben is ismert vezetőjét. Albertfalvára költözött, ahol Halász Péter a 90-es években szeretett volna róla utcát elneveztetni. 1927-től 1942-ig az MTA szótári bizottságában dolgozik. 1929-ben a debreceni Tisza István Tudomány Egyetem a filozófia, pedagógia és a magyar nyelvészet doktorává avatja. 1934-ben magántanárrá habilitálják. 1942-ben megnyitó előadást tart a lillafüredi írótalálkozón, s ugyancsak 1942-től nyilvános rendes tanár, a pedagógia professzora Debrecenben, ekkor már a Vepeléti (ma Karinthy Frigyes) úton lakik. Megalapítja a Társaslélektani Intézetet. 1944 márciusától a Gestapo elől vidékre húzódik. Csak szeptemberben tér vissza a fővárosba, Budán éli át az ostromot. 1945 után Andics Erzsébet hamarosan támadja: *a demokrácia kizárja azt, hogy mindenki önállóan tevékenykedjen, mint autonóm lény.* Karácsony Sándor egyik legalapvetőbb elve a másik ember tisztelete volt. 1948-ban már a Társadalmi Szemle is kritizálja szabdművelődési tevékenységét. Ősszel felosztatja a könyveit megjelentető Exodus munkaközösséget. 1949-ben egykori tanítványa, Bóka László államtitkár támadja Népiesség és népnevelés című tanulmányában. Az MDP tit-

kársága 1950-ben nyugdíjba küldi az egyetemről. 1952. február 23-án halt meg Budapesten és halála napján közvetítik ki a nyugdíját megvonó határozatot.